

CELALEDDİN SÜYÛTÎ'DEN BİR İBNU'L-FÂRİD/FÂRİZ MÜDAFAASI: GAM'U'L-MUÂRİD Fİ NUSRATI İBNU'L-FÂRİD

Adnan Arslan*

GİRİŞ

Süyûtî,¹ İslam telif geleneğinde adet olduğu üzere eserinin girişinde zikrettiği hamdele ve salvelenin mazmununda eserinin telif amacına işarette bulunmuştur. “*Mukarrebîn ve ebrâr ehli olan evliyasını aziz eyleyen ve onlara eziyet verenlerden bizzat intikamını kendisi alarak onlara nusretler ihsan buyuran Allah’a hamd olsun.*” şeklindeki hamdele ile müellif, sadece müdafaa edeceği İbnu'l-Fârid'in² değil genel olarak evliya zatlar haklarında ileri geri konuşmanın karşılıksız kalmayacağı ikazında bulunmaktadır.

Allah, Ümmet-i Muhammed'i (a.s.m.) daha önceki ümmetlere müyesser olmayan lütuflara mazhar etmiş ve onların içerisinde her daim velayetle müşerref taifeler halk buyurmuştur. Hususi iltifata nail olmuş bu mübarek taife, Allah'ın inayet ve keremi ile tasaffi edilmiştir; belalar ve dertler onların bereketi hürmetine izale olacaktır.³

Onların hayır ve velayet hususunda ümmete pişdarlık ettiklerine dair eslâftan ahlâfa dillerden dillere dolaşan pek çok rivayetler bulunmaktadır. Süyûtî'nin evliyalara hakkında ümmet mabeyninde bir nevi mütevatir hale gelmiş bu hüsn-ü şehadet bilgisine eserinin hemen başında yer vermesi gayet manidardır.

Makale Türü / Article Type: Kitap Tanıtımı / Bookreview
Geliş Tarihi / Date Received: 25 Temmuz 2020 / 25 July 2020
Kabul Tarihi / Date Accepted: 05 Kasım 2020 / 05 November 2020

BAİD 12
2020

* Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belâgati Anabilim Dalı

e-mail: adnan.arslan@bilecik.edu.tr- Orcid ID: <http://orcid.org/0000-0002-3989-6612>

Atıf/Citation: Adnan Arslan, “Celaleddin Süyûtî'den Bir İbnu'l-Fârid/Fâriz Müdafası: Gam' u'l-Muârid fi Nusratı İbnu'l-Fârid” *BAİD* 12 (Aralık 2020): 271 - 284

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir.

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

¹ Müellif hakkında Türk akademisinde zengin bir literatür mevcut olduğundan dolayı çalışmayı muhtasar tutmak amacıyla yazarın hayatı, ilmi şahsiyeti ve diğer eserleri hakkında bilgi için burada atıfta bulunmakla yetineceğiz: Saleh, Marlis J. “Süyûtî ve Eserleri: Memlûk Döneminde Bugüne İslâmî İlimlerdeki Yeri”, çev. Ayşe Nur Yamanus, *Hadis ve Siyer Araştırmaları = Hadith and Sira Studies*, 4/1 (2018), 65-81. Tülücü, Süleyman “Celâlüddin es-Süyûtî: Hayatı ve Eserleri”, *Diyanet İlmî Dergi*, 30/2 (1994), 3-18.

² Aynı şekilde İbnu'l-Fârid de şiirlerindeki anlam derinliği, edebi sanatların bolluğu ile Arap diline hâkimiyeti gibi meziyetlerden dolayı pek çok akademik çalışmanın konusunu teşkil etmiştir. Şair hakkında ayrıntı için bk. Y. Seracettin Baytar, İbnu'l-Fârid, Hayatı ve Divânı, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2008); Şimşek, Sultan Sultan Şimşek “Şairlerin Efendisi Kimliğiyle İbnu'l-Fârid ve Kasîde-i Râiyyesi'nin Arap Belagati Açısından Tahlili”, *Sûfi Araştırmaları*, 7/14 (2016), 33-54.

³ Bu çalışma bir eser tanıtım ve kritiği üzerine olduğundan dolayı -bu paragrafta görüldüğü gibi- yargı ifade eden cümleler şahsımıza değil müellife aittir. Aşırıya kaçan alıntılarla ifadedeki akıcılığa halel getirmemek için eser sahibinin üslubu ile aktarım yapılmaya çalışılmıştır.

Zira müellif özelde İbnu'l-Fârid ve genelde de tüm velayetine şahitlik olunan zatların müdafaasında, ümmetin önemli bir kesimi tarafından saygınlık kazanmış olduklarına itibar edecektir.

Müellifin “Taife-i Mahsusa” ünvanı ile zikrettiği evliyalar hakkında ümmetin hatırı sayılır bir teveccüh göstermesinin dayanakları vardır. Süyûtî bu kaynaklar arasında önce hadisleri zikretmektedir. “لكل قرن من أمتى سابقون” (Ümmetimin her asrının öncüleri vardır.)¹ ve بالمحاربة (Kim Allah'ın evliyalarına düşmanlık ederse Allah'a savaş işe mübareze etmiş olur.)² hadisleri ile من أذى لى ولياً فقد آذنته بالحرب (Kim benim bir veli kuluma eziyet ederse ben de ona harple eziyet veririm.)³ kudsi hadisi evliyalara dil uzatmamaya dair risaleye dayanak olmuşlardır.⁴

Süyûtî evliyalara dil uzatmamak ve onlara hürmet etmeye dair pasajlara yer verdikten sonra güçlü bir üslupla sözü, eserinin esas konusu olan İbnu'l-Fârid'e getirmiştir. Secili, kısa ve sert cümleleri ile İbnu'l-Fârid'i hedef alanları bizzat hedef almıştır:

هل أتاك نبأ الذين تبعوا من المراض والمحارض ، وأذوا ولى الله الشيخ عمر بن الفارض ، وقرضوه بعد موته بزهاء ثلاثمائة سنة بالمقارض ، ولم يختشوا من سخط الجبار الذى هو للقلوب أرض ، وإن رأوا سحاب عذاب أظل عليهم قالوا هذا عارض ؟! لا هم وقفوا عند نص القرآن ولا هم امتثلوا ما ورد عن سيد ولد عدنان ، ولا هم عملوا بما قرره أئمة الشان ، ولا هم جنحوا إلى طريقة جارية على قانون الحق والفرقان

“Abdestliklerden nebean edenlerin,⁵ Allah dostu Şeyh Ömer İbnu'l-Fârid'e eziyet verenlerin⁶, vefatının üzerinden üç yüz yıl sonra onu kesici aletlerle kemirenlerin, kalpler elinde olan Cebbar'ın gazabından ürpermeyenlerin haberi sana geldi mi? Üzerlerinde azap verici bir bulut görseler onlar derler: İşte bu bir bulut. Onlar ne Kur'ân'ın nassına baktılar ne de Hz. Peygamber'den (a.s.m.) varid olan hadislere uydular. Ve dahi ne imamların ikrar etmiş olduğu şeylerle amel ettiler ve ne de Hakk'ın ve Furkan'ın kanununda cari olan bir yola meyletttiler.”⁷

¹ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ* (Mısır: es-Seâde, 1974), 1/8.

² Ebû Bekr el-Beyhâkî, *Şuabu'l-îmân*, thk. Abdulâlî Abdulhamîd (Bombai: Mektebetu'r-Ruşd, 2003), 7/340

³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhîh*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavkî'n-Necât, 1422/2001), “Rikâk”, 81 (No. 6502)

⁴ Süyûtî, *Gam'u'l-muârid fi nusratı İbni'l-Fârid*, Bibliothèque nationale de France, nr. 3950, 2b. Nüsha dijital ortamda ulaşılabilir. (Erişim 14 Nisan 2020) <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b110034242.image>. Nüshanın eksik kalan kısımları Word dosyası halinde internet sitesine konulmuştur. (Erişim 14 Nisan 2020) <http://www.msobieh.com/akhtaa/viewtopic.php?t=5910>

⁵ Tuvalet gibi pis yerlerde yetişen bitkilere işaret etmek istediği anlaşılmaktadır.

⁶ Buradaki eziyet ile İbnu'l-Fârid'in akidesine yöneltilmiş eleştiriler kastedilmiştir.

⁷ Süyûtî, *Gam'u'l-muârid*, 5a.

İbnu'l-Fârid'in divanına bakıldığında hakikaten de zahiren dinin esas umdelerine münafi ifadeler yer almaktadır. Zaten sufi şairlere yöneltilen eleştirilerin odağında da "şathiye" denilen bu tehlikeli ibareler bulunmaktadır. İlk bakışta kolaylıkla tecsim ve teşbihe hamledilebilecek sözler İbnu'l-Fârid'in şiirlerinde de azımsanmayacak yoğunluktadır.⁸ İbnu'l-Fârid'in kendisi de eleştirildiğinin farkındadır. Kendisini kınayanlara şiirlerinde yönelerek hitapta bulunmaktadır.

قُلْ لِلْعَدُولِ أَطْلُتْ لَوْ مِي طَامِعًا إِنَّ الْمَلَامَ عَنِ الْهُوَى مُسْتَوْقِفِي
دَعَّ عَنكَ تَعْنِيفِي وَنَقَّ طَعْمَ الْهُوَى فَإِذَا عَشِقْتْ فَبَعْدَ ذَلِكَ عَنَف

Kınayana de ki: Kınamanın beni aşktan geri bırakacağını sanarak beni lev m ettin durdun.

Bırak artık beni azarlamayı da aşkın tadına var. Âşık ol da ondan sonra beni azarla.⁹

İbnu'l-Fârid burada kınayıcılara, varlığını tamamen maşukunun yolunda feda etmekle şeref duyacak kadar aşkın tadını ruhunda hisseden birinden bekleneceği gibi cevap vermektedir. İlahi aşkın zevk ve neşesini zerrelere kadar hisseden şair, ehl-i aşkı kınayanların sözlerini yavan ve sathi bulmaktadır. Balın tadını hiç tatmamış biri ile bal münakaşasına girişmenin lüzumsuz ve faydasızlığı gibi bir şeydir bu. O yüzden şair kendini kınayanlara karşı savunmasını yapmak yerine onları aşka davet etmektedir.

Başka bir kasidesinde de İbnu'l-Fârid, kendisini eleştirenlere daha farklı bir zaviyeden cevap vermektedir. Burada şair, Zat-ı İlahî'nin zikrinden öylesine zevk almaktadır ki O'nun bahsinin geçtiği her meclis, kadehlerin elden ele dolaştırıldığı sohbetler gibidir. O'na karşı taşımış olduğu aşk kimilerince zemmedilmektedir. İbnu'l-Fârid tasavvufi öğretide içinde bulmuş ve tatmış olduğu ilahi aşkın vecd ve cezbesi ile şiirlerinde sarf ettiği bazı sözlerinden dolayı kınamalara razıdır. Yeter ki onu kınayanlar Allah'tan bahsetsinler. Kendisini "Allah aşkı"ndan dolayı kınayanların sözlerinde dahi mademki Maşukuna dair bir şeyler vardır; o halde o kınama da güzeldir. Şair bu mevzuğu gayet veciz iki beyit ile dile getirmiştir:

أَدْرُ ذِكْرَ مَنْ أَهْوَى وَلَوْ بِمَلَامٍ فَإِنَّ أَحَادِيثَ الْحَبِيبِ مُدَامِي
لَيْشَهْدَ سَمْعِي مَنْ أَحَبُّ وَإِنْ نَأَى بِطَيْفِ مَلَامٍ لَا بِطَيْفِ مَنَامٍ

Aşkından tuttuğumun zikrini –velev kınansam da- döndür.

Zira mahbuba ait her ne söz varsa benim şarabımdır.¹⁰

⁸ Bu beyitler ve yorumları hakkında bk. Y. Seracettin Baytar, *İbnu'l-Fârid, Hayatı ve Divânı*, ss. 113-114.

⁹ İbnu'l-Fârid, *Divânü İbni'l-Fârid*, (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.), 152.

Ta ki kulağım –uzaklarda da olsa- uyku değil kınamanın hayali ile sevdiğime şahit olsun.¹¹

İbnu'l-Fârid yukarıda değinilen gerekçeden dolayı kendisini kınayanlardan hiç de rahatsız olmamakla beraber onlara minnettardır da. Hatta divanının başka bir yerinde kendisini kınayanlara karşı duygusunu şu şekilde dile getirmektedir:

لَا دُفْتُ يَوْمًا رَاحَةً مِنْ عَادِلٍ إِنْ كُنْتُ مَلْتُ لِقَيْلِهِ وَلِقَالِهِ

Eğer beni kınayanın dedikodusuna meyledip kulak asacaksam hayatta bir gün bile olsa rahat yüzü görmeyeyim.¹²

Aşkın, sahibini duçar ettiği hallerden birisi de akli muhakeme yetisini devre dışı bırakarak kendisine ram etmesidir. Gazel şiirlerinin hemen hepsinde aşkın, duygu ve düşünce dünyasında nasıl hükümrân olduğuna dair serzenişler bulunmaktadır. İbnu'l-Fârid de aynı şekilde ilahi aşkın kendisini halden hale çevirmesini haber vermekte ve kendisini kınayanların anlayışlı olmalarını istemektedir.

هُوَ بِالْوَصَالِ عَلِيٌّ لَمْ يَتَعَطَّفِ لَا تَنْكَرُوا شَغْفِي بِمَا يَرْضَى وَإِنْ
غَلَبَ الْهَوَى ، فَأَطَعْتُ أَمْرَ صَبَابَتِي مِنْ حَيْثُ فِيهِ عَصِيَّةٌ نَهَى مَعْتَفِي
مَنْ لِي لَهْ دَلُّ الْخَضُوعِ ، وَمَنْ لِي عَزُّ الْمَنْوَعِ وَقُوَّةُ الْمَسْتَضْعَفِ

Bana kavuşma hususunda merhametli olmamasına karşın benim onun rızasına düşkünlüğümden dolayı beni eleştirmeyin

Aşk galebe çaldı ve ben de beni kınayanlara isyan ederek onun aşkına itaat ettim.

Benden ona boyun eğmek; ondan da bana mümteni izzeti ve gücü kaldı.¹³

Bu beyitlerde görüldüğü gibi şair, maşukuna karşı derinden derine bir acziyet izharında bulunmaktadır. Maşukunun azamet ve kibriyası karşısında kemal-i teslimiyet ve tamam-ı itaat ile kendinden geçmesinin sırrı, ona olan aşkıdan başka bir şey değildir. Kendisini eleştirenlere söyleyebileceği her şeyi pasajda yer alan “غلب” kelimesi ile özetlemek istemektedir. Aşk kapısını çalmadan içeri girmiş ve elini kolunu bağlayarak kendisine galebe etmiştir.

¹⁰ Şairin ilahi aşkı hamr/şaraba benzeterek söylediği “Kaside-i Hamriyye” örneği hakkında bir çalışma için bk. M. A. Yekta Saraç, *Tasavvuf Edebiyatına Ait Temel Bir Metin Ve Türk Edebiyatına Yansımaları*, (Erişim: 25 Temmuz 2020) <https://cdn.istanbul.edu.tr/file/1CD58DF90A/250D088C482E465DAAF8EBFA0F106F76?doi=>

¹¹ İbnu'l-Fârid, *Dîvânu İbni'l-Fârid*, 162.

¹² İbnu'l-Fârid, *Dîvânu İbni'l-Fârid*, 126.

¹³ İbnu'l-Fârid, *Dîvânu İbni'l-Fârid*, 153.

Benzer şekilde şair diğer bir kasidesinde kendini aşkından dolayı kınayanların “halden anlamaz” hallerini sitemle anmaktadır. Aslında bu, sitemden ziyade onların mahrumiyetine bir teessüf edıştır. Kendisini kınayanlar böylesine bir güzelliğe şahit olamadıkları için mahrumdurlar. Onların bu mahrumiyetleri aslında onlar için esef verecek bir şeydir. Cemal-i ilahinin müşahadesiyle kendisini şeref zirvesinde hisseden birisine kınayıcıların kınamasının ne tesiri olacağı ortadadır.

يا أبا العَدَلِ فِيمَنُ الحُسْنُ مثلي هَامٌ وَجُدًا به عَدِمْتُ أباكا
لو رأيتَ الذي سَبَّانِي فيه مِنْ جَمالٍ ولن تراهُ سِياكا
ومتى لا ح لي اغتَقَرْتُ سُهادي ولعَيَّنِي قُلْتُ هذا بِذاكا

Güzelliğinin benim gibi birini vecde getirdiği kişiyi kınayanın kardeşi! Kardeşsiz kalasın!

Sen beni meftun eden cemali görse idin ki göremeyeceksin...

O güzellik bana ne zaman açılınca ben uykusuzluğuma bir şey demem ve gözlerime derim ki işte O.¹⁴

Allah’ı tanımanın yani marifetullahın bir neticesi olarak terettüp eden muhabbetullah daha önce de geçtiği gibi bal gibi anlatılamayacak ancak tadılacak bir letafeti haizdir. Onu hakkıyla tatmanın yolu her şeyden önce Allah’ı tanımaktan geçmektedir. Bu konuda dirayet sahibi olmaktır. İbnu’l-Fârid kendisine kınayanların henüz Allah’ı tanıyamadıkları için böylesine bir aşkı taşımadıklarını, o yüzden de Allah aşkını iliklerine kadar hissedip vecde gelen âşıkların haline anlam veremediklerini ifade etmektedir. Eğer bu bilgi onlarda olsaydı İbnu’l-Fârid gibi âşıkları değil kınamak, bilakis mazur görüp şefkatle muamele ederlerdi. Böyle bir cemal karşısında kendinden geçmiş çilekeşlere azarlamayla değil kol kanat germeyle sahip çıkarlardı.¹⁵

Burada Süyûtî’nin eserinde İbnu’l-Fârid’i müdafaa sadedinde odaklandığı hususlar başlıklar halinde ele alınacaktır.

1. Seleften Zatlara Mümkün Oldukça Hüsn-ü Zan

Yaratılış icabı sosyal bir varlık olan insan hayatı boyunca pek çok konuda başkalarının yardımına muhtaçtır ve bu ihtiyaçlarını karşılayabilmek için behemehâl hemcinsi ile teşrik-i mesai etmek durumundadır. Fitratın mecbur bıraktığı bu sosyallik insanları en başta aile, mahalle, köy, kabile, devlet vs. kurumsal teşekküller içerisinde bir yerde var olmayı beraberinde getirmiştir. Beraberce yaşamanın doğal bir sonucu da beraber yaşadığımız “ötekiler”le

¹⁴ İbnu’l-Fârid, *Dîvânu İbni’l-Fârid*, 161.

¹⁵ İbnu’l-Fârid, *Dîvânu İbni’l-Fârid*, 119.

İlişkilerimizi güzelce tanzim etmek ve birbirimizin muhabbetle elinden tutarak ait olduğumuz mensubiyete kuvvet vermektir. Dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı manevi bünyeyi sapasağlam tutabilmek ve bu bünyeyi sarsıntılardan muhafaza etmek için omuz omuza verebilmek, bilindiği üzere evrensel bir değerdir.

Toplumların manevi bünyelerini zedeleyecek en riskli fay hattı da onların aralarındaki kaynaşmalarına zarar verecek kin ve öfke gibi duygulardır. Bir cemiyeti teşkil eden fertlerin birbirlerine karşı adavet hisleri taşımamaları ya da en azından dargınlıkları geçici kılmalarının kesin şartı, aralarında suizan denilen semm-i katilin ifraz edilmemesidir.

Milletlerin muhtaç oldukları kuvvet, sadece egemen oldukları topraklar ve ellerinde bulundurdukları askeri ve politik güçten ibaret değildir. Bir ulusun hariçten gelen her türlü tehdiye karşı direncini temin edecek dayanaklardan birisi de köklerine olan bağlıdır. Ağacın hayatta devamı için kök ve binanın ayakta durması için temel ne ise, milletlerin kuvvetlenerek berdevam edebilmesi için de “ata” şuurudur. Bu yüzden dikkat edilirse her ulus gelecek nesillerine pek çok vesile ile “ata” bilincini, “gelenek” şuurunu, “emanet” farkındalığını aşlamaya çalışmaktadır. Hemen her milletin medar-ı iftihar tanıdığı isimleri heykel, resim, edebiyat, folklorik müzik vb. araçlar üzerinden bir sonraki nesillere aktarmaya çalışması bu yüzdendir. Hatta milli bayramlar ihdas etmenin ve alamet-i farika şahsiyet ve olayları para ve altın gibi maddi değeri olan şeyler üzerine darp etmenin manasına da bu açıdan bakılabilir.

İlk paragrafta üzerinde durulan “toplum bireylerinin birbirleri ile olan sevgileri” konusu ile beraber “ata bilinci”, ilk bakışta birbirinden bağımsız gibi görünebilir. Ancak kanaatimizce aralarınca kuvvetli bir ilişki bulunmaktadır. Zira eğer bir toplumun fertlerinin kendi içerisinde birbirleriyle kenetlenmesini o toplumun dış tehditlere karşı kuvvetinin vazgeçilmez bir esası olarak kabul ediyorsak bu kabul, bizi zorunlu olarak köklerimiz, atalarımız ve geleneğimizle de kaynaşık olmayı, onlarla da yekpare bütünlük arz etmeyi gerekli kılmaktadır. Bir kilimin nakışları veya bir ağacın dalları veyahut bir binanın tuğlaları nasıl birbirleriyle ele ele verip dayanışma içerisinde olmaya muhtaç ise, bir toplumun bireyleri de önce birbirleriyle ve daha da önemlisi geçmiş ile sıkı sıkıya kenetlenme içerisinde olmalıdır. Bu kenetlenme tabii ki köklerimize ait her sözü olduğu gibi kabul etme ve yeni şartlara ait her türlü yeni sözü reddetme gibi bir şıkkı işaretlemeyi gerekli kılmaz. Fakat her hâlükârda selef denilen geleneğin birikimine dayanmak ve onlara hüsnü zan besleyerek onların zihni cehdlerini hayra yorarak tezyiften uzak durmak gerekmektedir ki Celalettin Süyûtî'nin de eserinde üzerinde hassasiyetle üzerinde durduğu husus budur. İbnu'l-Fârid de bu ümmetin bir değeridir ve onun ilahi muhabbet sadedinde söylediği şiirlerinde bu ümmete

vereceği çok değerler vardır. Şiirlerinde sarf ettiği bazı sözleri evet, gerçekten de ilk bakışta akideye ters düşen ibareler içermektedir. Fakat Kur'ân-ı Kerim'de geçtiği gibi "ولا تقف ما ليس لك به علم إن السمع والبصر والفؤاد كل أولئك كان عنه مسؤولاً" "*Bilgin olmayan şeyin peşine düşme. Kulak, göz ve gönül tüm bunların hepsi de mesuldür.*"¹⁶ Şairin aşk-ı ilahinin vecd ve cezbisiyle söylediği bu sözlerinin derununda yatan bilgiler bulunmaktadır. Bu birikime sahip olmayan kişinin o sözlerin peşine düşerek zahiri ile yargılamada bulunulması bizzat Allah tarafından sakındırılan bir husustur. Anlaşılması ancak bazı bilgilerin tahsilini gerektiren bu tür sözlerin ilk akla gelen anlamlarından yola çıkarak o sözlerin sahipleri hakkında ileri geri konuşmak ayetin de açıkça belirttiği gibi mesuliyeti icap edebilir. Bu bakımdan mesul olma ihtimalini göz önünde bulundurarak hüsn-i zanla yaklaşmak ve onlara kem sözler sarf etmekten sakınmak murâd-ı ilahiye daha muvafık olacaktır.

Diğer taraftan Allah Resûlü (a.s.m.) şöyle buyurmuştur: *إنما الأمور ثلاثة : أمر تبين لك ، وأمر تبين لك غيه فاجتنبه وأمر اختلف فيه فرده إلى عالمه (Meseleler üç çeşittir: Bir kısmının doğrusu açıkça belirtilmiştir. Bunlara uyun. Diğer bir kısmı ise yanlışlığı ortadadır. Bunlardan da uzak duran. Bir de öyle meseleler vardır ki bunlar hakkında ihtilaf edilmiştir. Bu türden konuları ise bilgi sahibi olan âlimlere havale edin.)*¹⁷ Hz. Ömer (r.a.) ise ayet ve hadisin beyan ettiği hassasiyeti teyit eder manada şu sözü sarf etmiştir: *لا تظنن بكلمة خرجت من أخيك سوءاً وأنت تجد لها في الخير محملاً* Yani, *hayra hamledilmesi mümkün olduğu sürece kardeşinden sadır olan hiçbir söz hakkında suizanda bulunma.*¹⁸

Süyûtî görüldüğü gibi İbnu'l-Fârid savunmasına öncelikli olarak malumatımız olmayan, hakkında ihtilaf edilen ve hayra yorulması mümkün olan konularda bilgi sahibi değilsek, sarf-ı kelimem ve hüsn-ü zanla yaklaşma ilkesi ile başlamaktadır.

2. Teveccüh-ü Ammeye Mazhar Olmuş İsimlerin Hakkını Teslim Etme

İslam telif tarihinde güçlü bir damar olarak devam edegelen rivayet geleneğinin temel dayanaklarından birisi de rivayet eden kişilerin "adalet ve zabt" açısından güvenilir olmasıdır. Bir kişinin sözüne itibar edilmesi için onu kuşatan toplumun kendisi hakkındaki şahadetine oldukça önem atfedilmiştir. Bu öneme binaen "tabakat, teracim ve rical" eserleri telif edilmiş ve kişiler hakkında kimin ne dediğine ayrıca yer verilmiştir. Gıybet ve zem gibi üçüncü şahıslar hakkında olumsuz konuşmaları ayet ve hadisler net ve keskin bir şekilde yasaklamasına rağmen ilmin namusunu korumak adına kişiler hakkında bu tür eserlerde pek

¹⁶ el-İsrâ 17/36.

¹⁷ Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ* 3/218.

¹⁸ Süyûtî, *Gam'u'l-muârid*, 5a.

çok olumsuz değerlendirmeler yapılmıştır. Dolayısıyla bir kişi hakkında kimlerin ne dediği, nasıl şahitlik yaptığı ehemmiyet arz etmektedir. Allah'ın Müslümanların şahadetliğine kıymet vermesi ve ümmetin dalalet üzerine ittifak etmemesi gibi hususları vurgulayan hadisler Müslümanlar arasında “şahitlik” olgusunu ciddiye almalarına neden olmuştur. Hatta Anadolu'da cenaze namazlarından önce musalline merhum hakkında “Nasıl bilirdiniz?” sorusu ve cemaatten hüsni şahadet beklentisi şahadete atfedilen bu öneme işaret etmektedir.

Buradan hareketle Süyûtî de İbnu'l-Fârid'in müdafaasına tahsis ettiği eserinin ikinci dayanağı olarak, şair hakkında Müslümanların ve dahi özellikle ulema sınıfının olumlu şahadetlerini zikretmiştir. Eğer şair gerçekten de bazılarının dediği gibi “Allah hakkında sapıkça ifadeler sarf eden bir zındık” olsaydı böyle bir zındığın Müslüman toplumun önemli bir kesiminde muhabbet ve saygıya mazhar olması mümkün olabilir miydi? İçerisinde Şihabeddin Sühreverdî (öl. 632/1234) ve Zekiyuddîn el-Münzirî (öl. 656/1258) gibi âlimlerin bulunduğu pek çok fakih ve muhaddis zatlar İbnu'l-Fârid hakkında değil tenkid etmek senâkarane onun fazilet ve takvasından bahsetmişlerdir.¹⁹ Şairin “sapık bir zındık” olduğunun bu kadar İslam bilgininin gözünden kaçması ve onun hakiki halinden gaflet etmiş olmaları ne kadar mümkündür? İlimde en hassas konuları büyük bir titizlikle irdeleyen, rivayetini alacağı kimselerin en ince teferruatına varıncaya kadar ahvaline dikkat kesilen bu gözlerin, “sapık bir zındığı” fark edememiş olmaları mümkünse o halde sadece İbnu'l-Fârid'e değil tüm bu âlimlere kuşku ile bakmak gerekecektir. Zat-ı İlâhî'yi bir beşer suretinde tasvir ederek “mücessime” veya “müşebbihe” fırkasına dâhil olmuş bir zındığı, “Sultanu'l-Âşıkîn” ünvanı ile ümmete takdim eden ulemanın bizzat kendilerini sorgulamak gerekir.

Ayrıca İbnu'l-Fârid sadece Mısır'da değil yaşadığı dönemden Süyûtî'nin asrına kadar geçen üç yüz yıl içerisinde Hicaz ve Şam'da da büyük bir teveccühe mazhar olmuştur. Şiirleri ilim meclislerinde beğeni ile okunmuş ve divanı üzerine pek çok şerhler yazılmıştır. Mevlit gibi merasimler münasebetiyle kasideleri bestelenerek okunmuş ve yediden yetmişe geniş kitleler tarafından değer görmüştür. Süyûtî'nin ifadesiyle şairin bir “Allah aşığı” oluşu tevatür derecesine çıkmıştır. Böyle bir zat nasıl olur da haddini bilmeyen sapık bir zındık olabilir?²⁰

¹⁹ Süyûtî burada, İbnu'l-Fârid müdafaasında şairin çağdaşı olan diğer tasavvuf erbabının onun hakkındaki görüşlerini aktarmaktadır. Bu tutumun Süyûtî'nin ikna gücünü olumsuz etkilediği söylenebilir. Fakat çalışmanın bir sonraki başlığında da görüleceği gibi müellif, İbnu'l-Fârid sonrası fıkıhçıların görüşlerine de yer vermiştir.

²⁰ Burada çalışmaya esas tutulan metin Fransa Milli Kütüphanesi'ndeki el yazma eser değil yukarıda işaret edilen internet sitesinde yer alan bilgilerdir.

3. İbnu'l-Fârid'e Yöneltilen Eleştirilerde İnsaf

Tasavvuf ehlinin kullandığı nevi şahsına münhasır sembolik dilin hususiyetleri ve bu dili okuma üslubuna dair geniş bir literatür mevcuttur. Bu literatürün oluşmasında kuşkusuz umumi teveccühe mazhar olmuş büyük mutasavvıfların ifadelerindeki muğlak ve tevile muhtaç ifadelerin etkisi vardır. Takva ve ihlası; zühd ve fazileti dolayısıyla cemiyet içinde parmakla gösterilen saygıdeğer sufilerin dillerinden dökülen bazı remizli, tuhaf ifadeler hemen reddedilmemiş ve olabildiğince insaf ölçüleri çerçevesinde tevile çalışılmıştır.

Süyûtî'nin yaşadığı dönem tasavvuf tarihi açısından geç bir dönemdir. Hicri dokuzuncu yüzyıla gelinceye kadar tasavvuf ehlinin kullandığı netameli dile dair pek çok şey söylenmiş ve kaleme alınmıştır. Müellif zaten çok kısa olan eserinde, Ehl-i Sünnet açısından saygın isimler olan İzz b. Abdüsselâm (öl. 660/1262), Siraceddîn Bulkînî (öl. 805/1403), İmam-ı Gazzali (öl. 505/1111), İbn Subkî (öl. 771/1370) gibi isimlerden alıntılar yapmaktadır. Bu alıntılarının seçimine bakılırsa Süyûtî, belirgin bir şekilde sufileri anlama hususunda insaf ölçüleri ortaya koymaya çalışmaktadır. Burada alınan pasajlar üzerinden müellifin vermek istediği mesajlar şu şekildedir:

Hicri sekizinci yüzyılın tanınmış Şâfi fakihlerinden Sirâceddîn Bulkînî'ye, İbnu'l-Fârid hakkındaki görüşü sorulmuştur. "Onun hakkında konuşmak istemiyorum" şeklinde cevap verince bu kez, şiirlerinde eleştirilen ifadeler sorulmuştur. O da bu ifadeleri eleştirmiştir. Süyûtî'ye göre Bulkînî'nin bu eleştirisinin sebebi, zahiri teccim ve teşbih içeren ifadeleri duyan kişinin İbnu'l-Fârid'e olan muhabbetinden dolayı olduğu gibi kabul etmesi ve öyle de itikat etmesidir. Müellif Bulkînî'nin İbnu'l-Fârid'e hakkında önce konuşmak istemeyip sonra da bazı sözlerini eleştirmesini şu şekilde değerlendirmiştir:

فما يلزم من إنكار القول تنقيص صاحبه ، ولا الإضرار بمقامه والتفريط في واجبه

Bir sözü eleştirmek ne sözün sahibini tenkis etmeyi ne de onun makamını küçük görmeyi ve gerekli hürmette kusur etmeyi gerektirir.

Yine Şam ve Kahire'de yaşamış hicri yedinci yüzyılın büyük Şâfi fakihlerinden olan İzz b. Abdüsselâm'a çağdaşı olan İbn Arabî (öl. 638/1240) hakkında soru sorulmuştur. İbn Abdüsselâm'da İbn Arabî'ye yönelik hem eleştirisi hem de son derece övgü dolu sözler sadır olmuştur. Kendisine bu iki farklı tutumunun hikmeti sorulduğunda ise şöyle cevap vermiştir: *حتى أصون ظاهر الشرع "Şeriatın zahirini korumak için."* Evet, bir usul kaidesi olarak bilinmektedir ki şeriat zahire bakar. Kişinin kalbinden ne geçtiğinin ve neyi kastetmiş olduğunun izahı üzerine hüküm bina edilemeyeceği için fıkıh usulcülerini "zahiri" esas almışlardır. Tasavvuf ehlinin bazılarının zahiri dalalet ifade eden sözlerinden dolayı cezaya çarptılmalarının sebebi de budur. İzz b. Abdüsselâm da döneminin önde gelen

fakihlerinden biridir. Kendisine çağdaşı olan İbn Arabî hakkında soru sorulduğunda onu “şeriatın zahirine ters düşen sözleri”nden dolayı eleştirmiştir. Maksudını da zahiri muhafaza etme şeklinde ifade etmiştir. Ancak diğer taraftan İbn Abdüsselâm, İbn Arabî'yi sena ile anarken de şöyle bir açıklama yapmaktadır:

وما ذاك إلا لأن الكلام قد يكون ظاهره في الشرع منكراً وصاحبه منزّه عن اعتقاده مورداً ومصدراً ،
وإنما صدر عنه مراداً به معنى خلاف الظاهر ، مؤولاً بتأويل حسن باهر

Bu ise sözün zahirinin şeriatça münker oluşu ve sahibinin itikadının da bu münkerden münezzehten oluşundan dolayıdır. Ondan sadır olan bu sözler zahirinin hilafıdır; güzel bir şekilde tevil edilebilir.

Görüldüğü gibi İzz b. Abdüsselâm kişi ve sözü hakkında iki farklı tutum sergilemektedir. Kimi zaman sözün kendisi her ne kadar münker olsa da sözün sahibi makbul olabilir. İzz b. Abdüsselâm'ın çift kutuplu cevabı İbn Arabî ile ilgilidir. Ancak Süyûtî, bu cevabın mazmununu İbnu'l-Fârid için de muvafık görmüştür. İbnu'l-Fârid'in şiirlerinde geçen bazı sözlerin olduğu gibi kabul edilmesi ne kadar yanlışa bu sözlerden dolayı şairi tezyif, tahkir hatta tekfir etmek de o kadar insafsızlıktır. Zira İmam Gazzâlî'nin de dediği gibi كلام القوم شبيهه Yani; tasavvufçuların sözleri Kur'ân ve Sünnet'teki müteşabihler gibidir. Bu ifadeleri zahiri manalarına hamletmek kesinlikle sakıncalı olacağı için dinin esas ilkelerine uygun düşecek bir şekilde tevil etmek lüzumu vardır. Zira bu sözlerin sahiplerinin ilk anlaşılan manaları kastetmiş olmayacakları aşikârdır.

Süyûtî'nin insaf ölçüsü olarak belirlediği esaslardan birisi de İbnu'l-Fârid gibi mutasavvıflar hakkında Ehl-i Sünnet âlimlerinden birinin yöneltmiş olduğu eleştirilere hemen kapılmamaktır. Bunun bir örneği ünlü Zehebî'nin (ö. 748/1348) eleştirilerinde göze çarpmaktadır. Hadis alanında otorite kabul edilen Zehebî, ünlü biyografi eserinde İbnu'l-Fârid hakkında ağır eleştirilerde bulunmuştur. İbnu'l-Fârid'in “taiyye” adlı uzun kasidesinde pek çok yerde “ittihâd” düşüncesini yansıttığını ifade etmiştir. Hatta Zehebî eleştirisinde şöyle demektedir:

فإن لم يكن في تلك القصيدة صريح الاتِّحاد الذي لا حيلة في وجوده، فما في العالم زندقَةٌ ولا ضلالٌ

Bu kasidede açıkça ittihad düşüncesi yoksa eğer öyle ise âlemde ne zındıka var ve ne de dalalet.²¹

²¹ Zehebi, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-nubelâ*, tah. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Muhyî Hilâl es-Serhân (Beyrut: Muesesetu'r-Risâle, 1985), 22, 368.

Zehebî'ye göre şairin kasidesinde kullandığı bazı ifadeler sarih bir surette zındıklık ve dalalet içermektedir. Bunlara da zındıklık denilmeyecekse o halde zındıklık nedir?

Süyuti, Zehebî'nin İbnu'l-Fârid hakkındaki bu sözlerini دنتنة yani herhangi bir anlam ifade etmeyen vızıltı, homurdanma şeklinde vasıflandırmaktadır. Müellif, Zehebî'nin şairi hedef alarak “zındıklık” ve “dalalet” ithamında bulunmasına karşılık şöyle bir reddiyede bulunmuştur: Eğer Zehebî'nin İbnu'l-Fârid hakkındaki bu ifadelerine kulak vereceksen o halde onun, Fahrüddîn el-Hatîb, Ebû Tâlib el-Mekkî hatta İmam Eş'arî (öl. 324/935) hakkındaki eleştirilerine de hak vermen gerekecektir. Hâlbuki bu zatlar Zehebî'nin eleştirilerini hak etmeyecek saygınlık ve büyüklükte kimselerdir. Zehebî'nin *el-Mîzân*, *et-Târîh* ve *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ* eserleri ümmetçe muteber isimlere karşı eleştirilerle doludur. Süyûtî okuyucusuna şöyle sorar: Sen Zehebî'nin bu şahsiyetler hakkında söylediği şeyleri kabul eder misin? Tabi ki onun bu sözlerini kabul etmemekle birlikte ve bu âlimlerin hakkını teslim ediyoruz.

Zehebî'nin eleştirdiği diğer kişiler üzerinden İbnu'l-Fârid'i, dolayısıyla savunmak bağlamında söylenmiş bu cümlelerin ikna gücünü sorgulamak durumundayız. Zira Süyûtî eserine “muhalifi susturmak” gibi bir başlık koymakla epey iddialı görünmekte ve İbnu'l-Fârid'in itibarı konusunda “nusret” vaadinden bulunmaktadır. Hâlbuki İbnu'l-Fârid'in şiiirlerinde “ittihad” içerikli ifadeler bulunduğu iddiasının cevabı iddia sahibinin Eş'arî'yi de eleştirmesi olmamalıdır. Kanaatimizce bu, müellifin inandırıcılığını zedelemiştir. Zehebî biyografisine yer verdiği yukarıdaki isimleri başka bir açıdan övüyor da olabilir. Dolayısıyla burada önemli olan Zehebî'nin diğer isimler hakkında ne dediğinden ziyade İbnu'l-Fârid hakkındaki “ittihad” ve “hulul” iddialarına Süyûtî'nin ne cevap verdiği olmalıdır. Kaldı ki Zehebî gibi muteber bir ismin iddiasını zikredip doğrudan bu iddialara cevap vermemek İbnu'l-Fârid hakkında zihinde bir soru işareti kalmasına da yeterli olmuştur.

4. Tasavvuf Ehlinin Dil ve Üslubuna Aşına Olmak

Bilindiği üzere her mesleğin yahut ihtisas isteyen her bilim dalının kendine mahsus bir dili vardır. Günümüzde terminoloji olarak kavramlaşan bu özel dile vakıf olmak, uzmanlaşmak istenilen alana hâkim olabilmek için kaçınılmazdır. Hatta aynı kelime ya da kavramın farklı disiplinlerde tamamen farklı anlam ve bağlamlarda kullanılıyor olması terminoloji/istilâh bilgisinin önemini daha da net bir şekilde ortaya koymaktadır. Buna dair pek çok örnek gösterilebilir. Beyan ilmindeki “haberi cümle” ile nahivdeki “haber” birbirinden çok farklı işlevleri ifade etmektedir. İslam hukukundaki “istishab” kavramının sözlük anlamı ile hemen hemen hiçbir anlam ilişkisi olmadığını söylesek mübalağa olmayacaktır.

Buradan hareketle Süyûtî, tasavvuf erbabının duygularını ifade ederken kullandıkları özel dilin anlam dünyasına vakıf olmadan onların ortaya koydukları metinlere dair yorum yapmaktan kaçınmak gerektiğini düşünmektedir. Bu düşüncesini farklı isimlerden yaptığı alıntılarla desteklemeye çalışan Süyûtî'nin aldığı ilk pasaj ünlü Hanefi usulcüsü İbnü'l-Hümâm'a (ö. 861/1457) aittir. Bir adamın kendisine gelerek İbnü'l-Fârid'in Tâiyye'sini kendisine okuyup anlatmasını istediğinde İbnü'l-Hümâm şu cevabı şöyle olmuştur: ما هذه طريقة القوم لا من دنوا ولا من تأوا ، من جاع جوع القوم وسهر سهرهم رأى ما رأوا (*Bu ne uzaktan ne de yakından tasavvuf ehlinin usulüdür. Onlar gibi aç ve uykusuz kalanlar ancak onların gördüğünü görebilir.*)²²

Aslına bakılırsa her ilim dalının kendine mahsus olan jargonuna o alanın temel eserlerini mütalaa etmekle hâkim olmak gayet mümkündür. Fakat var oluş felsefesi neredeyse bitemamiha “bilgi”den ziyade “hal” ve “zevk”e dayalı olan tasavvufun ıstılah dünyasının kapısı, “mütalaa” ile değil “keşf” ve “müşahede” ile aralanmaktadır. O halde İbnü'l-Hümâm'ın sözünden hareketle denilebilir ki aşk-ı ilahi ile kendinden geçmiş sekir halindeki bir şairin kullandığı kelimelerin anlamlarını sözlükler ve kitaplarda değil, açlık ve uykusuzlukta aramak gerekir.

Diğer taraftan tasavvuf ehli, müşahede ettikleri gaybi âlemlere ve tattıkları manevi zevklere dair beyanlarında herkesin hislerine iştirak etmesini de istememektedir. Süyûtî'nin aktardığına göre ilm-i kelim ehlinen birisi bir mutasavvıfa “Zahiri anlamı çok “aykırı” olan bu sözleri neden kullanıyorsunuz?” sorusuna şöyle cevap vermiştir: “Nâehil kimselerin bizim yolumuza girerek suiistimalle yolumuza zarar vermesini engellemek içindir.”

Müellifin aktardığı bu cevaba göre tasavvuf erbabı kendi müşahede dünyalarına herkesi davet etmemektedir. Davet bir tarafa, tasavvufa istidadı bulunmayan ehliyetsiz/kifayetsiz kimselerin mümkün oldukça uzak durmalarını istemektedirler. Tasavvuf erbabının zahiri aykırı anlamlar ifade eden sözlerinin böyle bir yanı da vardır ki bu âlemde kendine yeri olmayan kimseler için bu sözler “korkuluk” vazifesi görmektedir. Ta ki mizacı tasavvufa münasip olmayanlar içine girerek hem kendilerine hem de başkalarına zarar vermesinler.

Son olarak Süyûtî, tasavvuf ehlinin sözleri içerisinde usûlû'd-dine münafi sözler görüldüğünde öncelikli olarak bunların o zatlara nispetini iyice araştırmak gerektiğini ifade etmiştir. Bu sözler gerçekten de onlara ait ise; ya akideye uygun olacak şekilde tevیل edilmeli yahut sekr ve gaybet halinde söylenmiş sözler olarak kabul edilmelidir.²³

²² Süyûtî, *Gam'u'l-muârid*, 6a.

²³ Süyûtî, *Gam'u'l-muârid*, 7b.

Sonuç

İslam düşünce tarihinde güçlü ve bir o kadar da müsamahasız kabul edebileceğimiz eleştiri geleneğinden Peygamberler dışında büyük küçük her isim nasibini almıştır diyebiliriz. Kur'ân'ın senasına mazhar olan sahabiler de dahil olmak üzere mutlak müçtehit imamlar, muhaddisler, nahivciler vb. alimler ümmetçe ne kadar muteber de olsalar bir şekilde bazı açılardan eleştirilmişlerdir. Bu eleştiriler bir bakıma “yaratılmış” olmanın fitri bir gereği olan “kusurlu insan” mahiyetinin tabii sonucudur. Zaten kalbi kibirle kararmamış selim bir fitrat ilimde ne kadar tefevvuk da etse, en nihayetinde söylediklerinin hatalı olabileceğini ikrar ederek “En iyisini Allah bilir.” diyerek mutlak hakikati bulmaktaki aczini itiraf edecektir.

İlim tarihimizde eleştiri oklarına en çok hedef olan kitle de tasavvuf ehli olmuştur. Kadim Ehl-i Sünnet çizgisi içerisinde kimi zaman Ehl-i Hadis kimi zaman da Ehl-i Re'y âlimler tarafından tekfire varacak kadar tenkid edilen tasavvuf erbabını hedef tahtasına oturtan, çoğu zaman onların sarf ettikleri “aykırı” sözleridir. Bu eleştirilerin yoğunlaştığı hususlardan birisi de tasavvuf ehlinin vecde kapıldıkları istiğrak hallerinde sarf ettikleri ifadelerdir. Literatüre “şathiye/şatahat” olarak giren bu sakıncalı ifadeler karşısında ulema genel olarak; İslam akidesine zahiren ters düştüğünden dolayı tümünden reddedenler, bu ifadeleri akideye münasip düşecek şekilde tevil etme yoluna gidenler ve bu şathiyeleri olduğu gibi tasvip etmeyip fakat sekir halinde söylenmesi ihtimaliyle de sahiplerini tekfir ve tezyife gitmeyerek temkinle yaklaşanlar şeklinde üçe ayrılmaktadır.

Celaleddin Süyûtî araştırmamıza konu olan eserinde, İbnu'l-Fârid özelinde sufilerin bu sözlerine karşı edebi takınmak lüzumuna değiniyor. Onların, ümmetin geniş bir kitlesi tarafından muhabbet ve saygıya mazhar oluşlarını makbuliyetlerine alamet kabul edip ve tasavvuf ehline karşı dil uzatmamaya dair ikazda bulunuyor.

Kaynakça

- Baytar, Y. Seraccettin. *İbnu'l-Fârid Hayatı ve Divânı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2008.
- Beyhâkî, Ebû Bekr. *Şuabu'l-îmân*, thk. Abdulalî Abdulhamîd. Bombai: Mektebetu'r-Ruşd, 2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-şahiîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Saraç, M. A. Yekta. *Tasavvuf Edebiyatına Ait Temel Bir Metin ve Türk Edebiyatına Yansımaları*. Erişim: 25 Temmuz 2020
<https://cdn.istanbul.edu.tr/file/1CD58DF90A/250D088C482E465DAAF8EBFA0F106F76?doi=İsfahânî, Ebû Nuaym. Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ. Mısır: es-Seâde, 1974.>
- Marlis, J Saleh. “Süyûtî ve Eserleri: Memlük Döneminden Bugüne İslâmî İlimlerdeki Yeri”, çev. Ayşe Nur Yamanus, *Hadis ve Siyer Araştırmaları = Hadith and Sira Studies*, 4/1 (2018) 65-81.
- Süyûtî, Celâleddîn. *Gam'u'l-muârid fi nusratı İbni'l-Fârid*, Bibliothèque nationale de France. nr. 3950.
- Şimşek, Sultan. “Şâirlerin Efendisi Kimliğiyle İbnu'l-Fârid ve Kasîde-i Râiyyesi'nin Arap Belagati Açısından Tahlili”. *Sûfi Araştırmaları*, 7/14 (2016), 33-54.

Tülücü, Süleyman. "Celâlüddin es-Süyûtî: Hayatı ve Eserleri". *Diyanet İlmî Dergi* 30/2 (1994) 3-18.
Zehebi, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru A'lâmi'n-nubelâ*. thk. Beşşâr Avvâd
Ma'rûf, Muhyî Hilâl es-Serhân, Beyrut: Muesesetu'r-Risâle, 1985.